

- принцип паспортизації паремійних одиниць (він допоміг дослідникові «укласти широкомасштабну панораму українського народного мудрослів'я кінця XIX – початку XX ст. з його чіткою локалізацією та вивіреною акцентацією», с. 163);

- принцип пояснення текстів, зокрема розмежування в них первинних та вторинних смислових пластів, котрий дав І. Франкові змогу створити пареміографічний збірник глумачного типу (С. 167);

- принцип компаративного аналізу, за допомогою якого виявлено інтернаціональний характер одних, а національний інших приповідок (С. 179);

- принцип розширення варіантних гнізд, котрий допоміг дослідникові повніше відобразити паремійний фонд багатьох районів південно-західного етнографічного регіону (С. 183).

Словом, І. Франко послуговувався тими критеріями добору й класифікації матеріалу, що їх сучасні пареміологи декларують як засадничі (С. 149). «Франкове шестикнижжя, – вважає С. Пилипчук, – стало водночас і традиційним (як узагальнення попереднього добробку), і новаторським (як синтез новітніх підходів до розуміння проблеми), оскільки було зорієнтоване на гармонійне поєднання кількісних та якісних показників у процесі презентації жанру» (С. 170). Попри це евристичний потенціал фольклористичних праць І. Франка, зокрема й корпусу «Галицько-руських народних приповідок», поціновано ще не достатньо (С. 157). А тим часом цей збірник став своєрідним підсумком І. Франка у царині пареміології й фольклористики загалом.

Отже, монографія С. Пилипчука чітко відобразила пареміографічно-пареміологічну концепцію І. Франка, що її він утілював при укладанні «Галицько-руських народних приповідок», з'ясувала роль збірника у тогочасному українському та європейському науковому контексті, виявила риси його традиційності та новаторства. Вона відзначається трансдисциплінарним підходом, висвітлюючи стосунки пареміології до проблем історії літературної мови, діалектології, функціональної стилістики мови, літературознавства. Обравши об'єктом дослідження колосальну Франкову працю, С. Пилипчук сам створив книгу, що стала вагомим здобутком франкознавчої фольклористики.

Микола ЛЕГКИЙ

У центрі уваги – жанри білоруського фольклору

Казакова І. Білоруські фальклор. – Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2007. – 309 с.

Студенти і викладачі вищих навчальних закладів Білорусі при вивченні курсу з національного фольклору до недавнього часу користувалися трьома основними навчальними посібниками і підручниками. Так, з 1970 по 1990 рік витримав чотири видання посібник «Білоруські фальклор. Хрестоматія» (укладачі К. Кабашніков, А. Ліс, А. Федосік, І. Тищенко). У 1979 р. вийшов у світ навчальний посібник «Білоруська народна-паэтычная творчасць» колективу авторів (К. Кабашніков, А. Ліс, А. Федосік, І. Тищенко, М. Янковський). У 1988 р. під такою ж назвою видано підручник, який у переробленому і доповненому вигляді було перевидано у 2000 р.

Віднедавна студенти філологічних факультетів і викладачі фольклору у вищих закладах освіти отримали можливість підвищити якість відповідних знань завдяки виходу нового навчального видання І. Козакової «Білоруські фальклор», який рекомендований Міністерством освіти Республіки Білорусь у якості навчального посібника для студентів установ, які забезпечують отримання вищої освіти за філологічними спеціальностями. «Дапаможнік» написаний із урахуванням сучасних методологічних, дидактичних та методичних принципів і заслуговує на високу оцінку.

Структура посібника досконало продумана і реалізує жанровий підхід до вивчення усної поезії. До нього увійшли розділи, присвячені основним фольклорним жанрам і видам фольклору: замовляння, календарно-обрядова поезія (зимовий, весняний, літній, осінній цикли), сімейно-обрядова поезія (родинна, весільна поезія, голосіння), позаобрядові ліричні пісні (пісні про кохання, сімейно-побутові і соціально-побутові пісні), балади, прислів'я та приказки,

загадки, казки (казки про тварин, кумулятивні, чарівні, соціально-побутові казки), неказкова проза (перекази, легенди, анекдоти, жарти), «прыпеўкі», народний театр, дитячий фольклор («кальханкі», «забаўлянкi», лічилки, дитячі пісні, дражнилки, «гульні»). Кожен із визначених видів і жанрів змістовно охарактеризовано.

Замовляння услід за авторами підручника «Беларуская вусна-паэтычная творчасць» (Мінск, 2000) розглянуто як своєрідну словесну формулу, яка «паводле прымхлівых уяўленняў мае магічную сілу – здольна абавязкова ўздзейнічаць у пажаданым кірунку на знешні свет» (С. 8). Услід за Г. Барташевіч виділено замовляння, пов'язані з сімейним і громадським побутом. У розділі «Каляндарна-абрадавая паэзія» розглянуто обряди колядування і щедрування, обходи дворів «з козою», дійство «Жаніцьба Цярэшкі», водіння «карагодаў» на Масляну, волочebний обряд, свято Юрія, «траецка-сёмушныя», купальські, жнивні обряди. Змістовно охарактеризовано уснопоетичні твори, пов'язані з цими обрядами. Зроблено висновки, що «беларуская каляндарна-абрадавая паэзія – важная частка народнай паэтычнай творчасці, якая, як і ва ўкраінцаў, лепш захавала свае традыцыі, чым у іншых народаў, мае свае нацыянальныя адметнасці і ўяўляе сабой надзвычай багатую спадчыну». При аналізі родинно-обрядової поезії увагу звернено на те, що вона належить «да спецыфічных з'яў беларускага фольклору» (С. 51), хоч, відзначимо, ця поезія відома в українському фольклорі. Описано ритуали і традиційні уявлення, пов'язані з дородильним, родильним і післяродильним циклами, стисло охарактеризовано жанрові особливості та тематичний зміст хрестинних пісень, у тому числі ритуально-заклинальні, величальні, «бяседныя» пісні. При розгляді білоруського весілля основна увага сконцентрована на фольклорно-етнографічних матеріалах з Могильовщини, визначено особливості сирітського весілля, наведено цікавий ритуал зустрічі «неапранутаі нявестай сонца», якому вона молиться і в якого просить щастя і благословення. Характеризуючи «хаўтурныя» голосіння, автор зазначає, що вони виділяються з жанрово-видової системи сімейно-обрядової поезії своєю імпровазаційною особливістю: стереотипні клішовані образи використовуються кожен раз у конкретному випадку поховання певного небіжчика; текст голосіння повинен був відобразити смуток за батьком, матір'ю, дідом, бабою, сином, дочкою або близькою для плакальниці людиною.

Серед позаобрядових ліричних пісень, на думку І. Казакової, «асаблівай змястоўнасцю і лірызмам характарызуюцца беларускія народныя песні пра каханне» (С. 76). Серед різноманітних за змістом сімейно-побутових пісень автор особливо виділяє твори «аб благім мужу», за якого найчастіше дівчину видавали заміж без її згоди. Про соціально-побутові пісні (рекрутські та солдатські, козацькі, «антыпрыгонніцкія», чумацькі, бурлацькі, приймацькі) сказано, що їх зміст дозволяє визначити з певною долею умовності час їх виникнення. Балади визначено як ліричні пісні драматичного змісту про трагічні події сімейного, особистого або соціального характеру; тематика балад присвячена засудженню зла, зрадництва, неоправданої ненависті, жорстокості та злочинності. Систематизацію балад подано за Л. Соловей: балади з міфологічними мотивами, балади казкові та легендарні, балади, які містять загадки, балади «гульніва-карагоднага» складу, балади новелістичні.

Визначення прислів'їв і приказок подано за підручником «Беларуская вусна-паэтычная творчасць»: «Прыказкай называецца лаканічнае, часцей за ўсё вобразнае, устойлівае выслоўе з павучальным зместам, якое мае прамы ці пераносны сэнс. У адрозненне ад прыказкі прымаўка характарызуецца незавершанасцю думкі; яна не мае такога абагульняльнага значэння і выкарыстоўваецца толькі ў канкрэтных выпадках...» (С. 100). Щодо загадок автор погоджується з дефініціями В. Чичерова, Н. Гілевича, А. Гурського і вважає, що «важнейшымі функцыямі загадак з'яўляюцца: праверка і трэніроўка кемлівасці людзей, развіццё іх лагічнага і паэтычнаага мыслення, умения пазнаць навакольную рэчаіснасць у іншасказальных вобразах» (С. 104). Казку І. Казакова розглядає як жанр, який за змістом, системою образів, за відношенням до довілля і поетикою поділяється на жанрові різновиди: казки про тварин, чарівні, соціально-побутові, новелістичні. Як основні жанри неказкової прози автор виділяє перекази, легенди й усні оповідання, аналізує деякі перекази з серії «Беларуская народная творчасць», а також космологічні й етіологічні легенди. «Аб прыпеўках» сказано, що це один з жанрів, популярність якого не зникла і в наш час. Крім того, вони є жанром оперативним, здатним відгукуватися на найрізноманітніші соціально-політичні події, відображати почуття ліричних героїв, взаємовідносини людей у суспільстві й сім'ї, їх світогляд, соціальні й естетичні ідеали народу, його відношення до праці, добра, зла та ін.

У розділі «Народний театр» описано обряд «водіння кози», «медведя», ляльковий театр – батлейка. Також слушно зазначено, що драматична обрядова і гумористична народна твор-

чість стала життєдайним джерелом для інтермедій, шкільної драми. Щодо дитячого фольклору, то характерною особливістю більшості його творів названо поєднання мистецького тексту із грою з перевагою дидактичної функції. Окреме місце в посібнику займає виявлення специфіки фольклору. Сам же фольклор визначено як у вузькому, так і в широкому значенні у відповідності до рекомендацій ЮНЕСКО (1989). Зокрема, його розглянуто як «джерело мови, джерело культури, основа національної самосвідомості», «засіб виховання патріотизму, любові до своєї країни і держави» (С. 3). Стадії розвитку фольклору визначено услід за К. Чистовим: 1) архаїчна, 2) стадія культурного дуалізму і 3) урбанізації – стадія співвідношень фольклорних і нефольклорних форм духовної культури.

Особливу увагу в посібнику зацентовано на історії збирання і дослідження білоруського фольклору у ХІХ – ХХ ст. Історичний огляд публікацій і досліджень білоруського фольклору включає праці М. Чарновської, З. Доленги-Ходаковського, Я. Чачота, А. Рипінського, Р. Зянькевича, Я. Типшкевича, П. Шпілевського, А. Кіркора, П. Шейна, П. Чубинського, Я. Карського, І. Носовича, Е. Романова, М. Нікіфоровського, М. Федоровського, М. Янчука, А. Сержпутовського, К. Мошинського, Ч. П'яткевича, М. Нікольського та інших.

У посібнику зроблено ґрунтовний аналіз сучасних фольклористичних праць, присвячених окремим жанрам або видам білоруського фольклору, визначенню закономірностей розвитку білоруської уснопоетичної творчості, її регіональним особливостям. Важливо, що увагою не обійдено найновіші монографічні дослідження білоруської міфології та народної музичної культури. Загалом у всіх частинах посібника ґрунтовно розкрито поставлені проблеми, на високому теоретичному рівні з'ясовано основні завдання. Висновки характеризуються глибиною теоретичного осмислення багатого емпіричного матеріалу. Мова і стиль викладу відповідає вимогам ясності, логічності, точності, дидактичної доречності термінології. Навчальний текст із фольклору доречно і збалансовано поєднує науковий стиль викладу з художніми, публіцистичними засобами (багатство, виразність, емоційна насиченість і переконливість висловлення). Важливо, що навчальний матеріал скерований на формування світогляду студента, його гуманістичних ідеалів, системного уявлення про цінності народної культури.

Друга частина навчального видання – тестові завдання, що відповідає сучасним вимогам викладання і контролю знань. Треба відзначити, що тестові завдання подано системно, логічно – від менш складного до більш складного. Усі тести мають ключі-відповіді. У книзі використано різноманітні види тестових завдань (завдання з вибором одного, двох чи кількох правильних відповідей, завдання відкритої форми, завдання на визначення відповідності, правильної послідовності, системні, ланцюгові, текстові, тематичні, ситуативні завдання). Вони забезпечують можливість студентського самоконтролю і системного контролю викладачем ефективності засвоєння знань, формування відповідних умінь і навичок студентів. У кінці посібника подано список літератури, який включає основні монографії та видання з білоруської фольклористики.

Рецензований посібник, без сумніву, буде потрібен викладачам, студентам, учителям і вже тепер широко використовується при вивченні білоруського фольклору.

Інна ШВЕД

З білоруської переклав Ігор Гунчик

Концептуальна студія народної пісенності регіону

Білик О. Календарно-обрядова пісенність Західного Полісся. – Луцьк: ПВД Твердина, 2008. – 334 с.

Вивчення регіональної і локальної природи національного фольклору теоретично і методологічно розроблене ще дуже недостатньо. Тому відродно, що монографія Олени Білик присвячена з'ясуванню цілого комплексу наукових проблем, що пов'язані із регіональною специфікою та динамікою побутування жанрів календарно-обрядового фольклору одного з «найархаїчніших» регіонів, а саме – Західного Полісся.